

A Hypertextual and Anthropological Reading of “Curse on Dostoevsky” in Relation to “Crime and Punishment”

Zeinab Sadeghi Sahlabad¹ , Atefeh Saleh²

1. Corresponding author, Department of Russian Language, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran. Email: Z.sadeghi@alzahra.ac.ir

2. Postdoctoral Researcher, Department of Russian Language, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran. Email: A.saleh@alzahra.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 2026-07-28

Received in revised
from 2026-08-07

Accepted 2026-08-19
Available online 2026-08-26

Keywords:

Adaptation,
Curse on Dostoevsky,
Crime and Punishment,
Dostoevsky,
Atiq Rahimi.

ABSTRACT

Objective: This study aims to investigate the processes of transformation and the hypertextual relations of Atiq Rahimi’s *Curse on Dostoevsky* in connection with Fyodor Dostoevsky’s *Crime and Punishment*, while also elucidating its anthropological dimensions. The central question is how Rahimi, through rewriting a canonical text within the cultural and historical context of postwar Afghanistan, transforms both the narrative structure and characterization of the hypotext, while simultaneously redefining concepts such as crime, punishment, justice, conscience, redemption, and the human subject in a new way. The study seeks to demonstrate that *Curse on Dostoevsky* is not merely a narrative adaptation of a celebrated classic, but rather a critical engagement with the legacy of classical literature and an attempt to localize it within the crisis-ridden context of a society marked by war, institutional collapse, chronic violence, and a crisis of legitimacy.

Method: Methodology- This research is conducted through a descriptive-analytical method with a comparative approach. Its theoretical framework is based on two principal axes: first, Gérard Genette’s theory of hypertextuality, especially the concepts of hypotext, hypertext, transformation, and quantitative and qualitative shifts; second, N. A. Fateeva’s intertextual approach, with particular emphasis on the role of paratextual elements in guiding interpretation. In addition, the anthropological layer of the text rests on the assumption that literature reveals the mechanisms through which human beings understand the self, the other, sin, judgment, and redemption.

Results: The findings show that Rahimi preserves a clear connection to *Crime and Punishment* at the level of plot, yet introduces fundamental transformations at the level of deep structure. The shift of the narrative setting from Saint Petersburg to Kabul is not merely a geographical relocation, but an entry into a new semiotic sphere in which war, insecurity, and the collapse of social order overshadow every aspect of life. The motive for murder likewise changes from a theoretical and philosophical problem—namely the idea of the “superior man” or “Übermensch”—into a complex set of social, moral, religious, and honor-based pressures. From an anthropological perspective, the text demonstrates how the subject in a crisis-stricken world remains suspended between disintegrating norms and individual conscience, and is compelled to reconstruct meaning through its relation to the other, tradition, and violence. Moreover, the protagonist is transformed from a reflective and theory-driven subject into a destabilized individual overwhelmed by existential and environmental disorder. The bond between crime and redemption, which constitutes a central foundation in Dostoevsky’s novel, is severed in Rahimi’s world, where punishment leads not to purification and salvation, but to suspension, disorientation, and indeterminacy. The novel’s title itself, as a metatextual element, establishes a tense, self-aware, and critical relationship with the hypotext, inviting the reader to reflect on the legacy of classical literature and the possibility of rewriting it in a contemporary context.

Conclusions: Based on this analysis, *Curse on Dostoevsky* is more than an adaptation; it is a critical and anthropological rewriting that represents the experience of the Afghan subject within a context of crisis, violence, and the absence of a legitimate authority of judgment.

Cite this article: Sadeghi sahlabad, Z, Saleh, A. (2026). A Hypertextual and Anthropological Reading of “Curse on Dostoevsky” in Relation to “Crime and Punishment”. *Iranian Journal of Anthropological Research*, 16(1), 1-18. <https://doi.org/10.22059/ijar.2026.419519.460003>

© The author(s) retain the copyright.

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/ijar.2026.419519.460003>

Introduction

This study investigates the hypertextual and anthropological dimensions of Atiq Rahimi's *Curse on Dostoevsky* in relation to Dostoevsky's *Crime and Punishment*. Rahimi reimagines Dostoevsky's classic within 1990s Kabul's war-torn context, transforming the philosophical novel into a narrative of social and moral collapse. The research aims to demonstrate that this work is not merely adaptation but critical engagement with classical heritage, localizing it within a society marked by war, institutional breakdown, and legitimacy crisis.

Method

This research employs a descriptive-analytical method with a comparative approach. The theoretical framework integrates Genette's (1997) hypertextuality theory—concepts of hypotext, hypertext, quantitative and qualitative transformations—with Fateeva's (2007) intertextual approach distinguishing intertextuality, paratextuality, and metatextuality. The study adopts an anthropological literary perspective. The research population consists of Dostoevsky's *Crime and Punishment* as hypotext and Rahimi's *Curse on Dostoevsky* as hypertext. Data collection involved close reading and comparison based on theoretical concepts, with qualitative directed content analysis.

Results

The findings reveal complex interplay of fidelity and transformation. At plot level, Rahimi maintains the structural parallel: a young impoverished intellectual murders an elderly pawnbroker, experiences psychological distress, and confesses. Character correspondences are maintained through phonetic and functional analogies: Rasul (Raskolnikov), Sofia (Sonya), Dunya (Dunya), Parviz (Porfiry), and Razm al-Din (Razumikhin). However, these parallels are systematically destabilized through five transformations. First, quantitative transformation: the hypertext is reduced in volume, eliminating subplots while incorporating Persian poets (Attar, Khayyam, Rumi) and 1990s Kabul's civil wars. Second, spatial transformation: the setting shifts from Saint Petersburg to war-torn Kabul, with physical decay becoming metonymic of moral and institutional disintegration. Third, motivational transformation: Raskolnikov's philosophical theory of the "extraordinary man" is replaced by pressures rooted in familial honor, religious obligation, and economic desperation. Fourth, axiological transformation: Dostoevsky's framework where confession leads to spiritual purification is replaced by suspension and bureaucratic absurdity. Fifth, paratextual transformation: the title *Curse on Dostoevsky* functions as a metatextual manifesto expressing critical engagement with the hypotext.

Discussion

The findings are interpreted within cross-cultural literary reception and adaptation politics in post-conflict societies. The spatial shift signifies entry into a semiotic sphere where war and social collapse overshadow all life aspects. The motivational replacement grounds abstract philosophical questions in concrete social realities. The dismantling of crime-redemption teleology reflects the absence of stable moral frameworks in postwar Afghanistan, where even confession cannot guarantee justice. The paratextual elements express Bloom's (1973) "anxiety of influence" while asserting the hypertext's independent significance. The anthropological dimension reveals how the subject in crisis remains suspended between disintegrating norms

and individual conscience, compelled to reconstruct meaning through relation to others and tradition.

Conclusions

This research has examined the hypertextual and anthropological dimensions of Rahimi's novel. The findings demonstrate that this adaptation is a network of systematic transformations elevating the hypertext beyond simple adaptation. Rahimi imitates the overall structure, characters, and naming conventions yet introduces fundamental changes across five dimensions: spatial, motivational, character, punishment, and paratextual. The protagonist realizes that Raskolnikov's pattern does not function in war-torn Kabul. The curse in the title is protest against the lack of practical solutions for escaping violence. The changes aim toward cultural localization within Afghan society. *Curse on Dostoevsky* is not a shadow of *Crime and Punishment* but a new historical response, proving hypertextuality's dynamism in connecting different cultures.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

Ethical considerations

The authors avoided data fabrication, falsification, and plagiarism, and any form of misconduct.

Data availability statement

Previous scholarship on Dostoevsky's reception in Iranian context has focused on translation history and comparative influence studies, including his impact on Hedayat's *The Blind Owl* (Yahyapour & Karimi-Motakhar, 2006; Yahyapour, Karimi Motahhar, & Mohammadnia-Hanai, 2024) and cinematic adaptations (Golshiri, Shairi & Namvar Motlagh, 2023; Sadeghi Sahlabad, 2025). Kravchenko and Sadeghi Sahlabad (2021) documented Iranian criticism on Dostoevsky, while Razumovskaya (2024) theorized "strong texts" with capacity for reinterpretation. However, no comprehensive study has examined Rahimi's novel through hypertextual and anthropological analysis, justifying the present research.

Acknowledgements

The authors thank the anonymous reviewers for their constructive feedback.

خوانش بیش‌متنی و انسان‌شناختی رمان «لغت به داستایوسکی» بر پایه «جنایت و مکافات»

زینب صادقی سهل‌آباد^۱، عاطفه صالح^۲

۱. نویسنده مسئول، گروه زبان روسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران. رایانامه: Z.sadeghi@alzahra.ac.ir
۲. پژوهشگر پسادکتری، گروه زبان روسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران. رایانامه: A.saleh@alzahra.ac.ir

چکیده

این پژوهش با هدف واکاوی فرآیندهای تراکونگی و تحلیل بیش‌متنی رمان «لغت به داستایوسکی» اثر عتیق رحیمی در نسبت با رمان «جنایت و مکافات» فئودور داستایفسکی و نیز تبیین لایه‌های انسان‌شناختی آن انجام شده است. مسئله اصلی آن است که رحیمی چگونه با بازنویسی یک متن کلاسیک در بستر فرهنگی و تاریخی افغانستان پس‌جنگ، هم ساختار روایی و شخصیت‌پردازی پیش‌متن را دگرگون می‌کند و هم مفاهیمی چون جنایت، مکافات، عدالت، وجدان، رستگاری و انسان را به شکلی تازه بازتعریف می‌کند. این پژوهش می‌کوشد نشان دهد که «لغت به داستایوسکی» صرفاً اقتباسی روایی از یک اثر مشهور نیست، بلکه نوعی مواجهه انتقادی با میراث ادبی کلاسیک و کوششی برای بومی‌سازی آن در متن جامعه‌ای است که تجربه جنگ، خشونت و بحران را از سر گذرانده است. این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی و با رویکردی تطبیقی انجام شده است. چارچوب نظری آن بر دو محور اصلی استوار است: نخست، نظریه بیش‌متنیت ژرار ژنت؛ دوم، رویکرد بینامتنی ن. آ. فاتی‌پوا؛ افزون بر این، لایه انسان‌شناختی متن بر این فرض استوار است که ادبیات سازوکارهای فهم انسان از خود، دیگری، گناه، داوری و رهایی را آشکار می‌کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که رحیمی در سطح طرح داستانی پیوندی آشکار با «جنایت و مکافات» حفظ می‌کند، اما در سطح ژرف‌ساخت گستارهای بنیادین دارد. جابه‌جایی فضای روایی از سن‌پترزبورگ به کابل، ورود روایت به سپهر نشانه‌ای تازه‌ای است که در آن جنگ، ناامنی و فروپاشی نظم اجتماعی بر همه‌چیز سایه افکنده است. انگیزه جنایت نیز از یک مسئله نظری و فلسفی، یعنی ایده «ابر انسان»، به مجموعه‌ای از مسائل اجتماعی، اخلاقی، دینی و حیثیتی تغییر می‌یابد. در سطح انسان‌شناختی، متن نشان می‌دهد که انسان در جهان بحران‌زده چگونه میان هنجارهای متلاشی‌شده و وجدان فردی سرگردان می‌ماند و برای فهم خود ناچار است در نسبت با دیگری و سنت و خشونت، معنا را بازسازی کند. همچنین قهرمان از شخصیتی متفکر و نظریه‌پرداز به انسانی بحران‌زده و گرفتار آشفتگی محیطی تبدیل می‌شود. پیوند میان جنایت و رستگاری که در رمان داستایفسکی بنیانی اساسی دارد، در جهان رحیمی از هم می‌گسلد و مکافات به جای آنکه به پالایش و رهایی بینجامد، به سرگردانی و بالاتکلیفی ختم می‌شود.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۵/۰۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۵/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۲۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۶/۰۴

کلیدواژه‌ها:

اقتباس،

«لغت به داستایوسکی»،

«جنایت و مکافات»،

داستایفسکی،

عتیق رحیمی.

استناد: صادقی سهل‌آباد، زینب؛ صالح، عاطفه. (۱۴۰۵). خوانش بیش‌متنی و انسان‌شناختی رمان «لغت به داستایوسکی» بر پایه «جنایت و مکافات». پژوهش‌های

<https://doi.org/10.22059/ijar.2026.419519.460003>

انسان‌شناسی ایران، ۱۶ (۱)، ۱۸-۱.

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران.

مقدمه

در دوران معاصر بازنویسی و اقتباس از آثار کلاسیک، به یکی از مهم‌ترین سازوکارهای خلق دوباره ادبیات بدل شده است. در این میان، میراث فتودور داستایفسکی^۱ چنان وزنی در حافظه جمعی فرهنگ‌ها دارد که همواره زمینه‌ساز خلق آثاری تازه در بسترهای زمانی و مکانی بسیار متفاوت بوده است. این ظرفیت قابل توجه، اتفاقی نیست. همان‌طور که یاکوبسن با طرح «کارکرد فرامتنی» به‌عنوان یکی از شش کارکرد زبان بیان می‌کند، این کارکرد زمانی فعال می‌شود که «گفتار بر کد متمرکز می‌شود» (یاکوبسن^۲، ۱۹۶۰: ۳۵۶) تا اطمینان حاصل کند فرستنده و گیرنده از یک رمز مشترک استفاده می‌نمایند. این ایده به حوزه نقد ادبی تسری پیدا کرده است: متونی که به‌عنوان کد یا مرجع مشترک فرهنگی عمل می‌کنند، خواننده یا نویسنده بعدی را ناگزیر از ارجاع به خود می‌سازند. لویتسکایا نیز با بهره‌گیری از همین ایده در تحلیل متون کلاسیک، بر این باور است که آثار داستایفسکی اغلب در مقام «فرامتن» عمل می‌کنند؛ یعنی به‌مثابه مرجعی که هر خواننده یا نویسنده‌ای برای دریافت یا آفرینش معنا، ناگزیر از مراجعه به آنهاست (لویتسکایا^۳، ۲۰۱۷: ۲۲). عتیق رحیمی، با اقتباس از «جنایت و مکافات» و بهره‌گیری از بینامتنیت، ساختار روایی و پرسش محوری این رمان را در بستری تازه به کار می‌گیرد. نکته قابل توجه این است که رحیمی اگرچه در مهاجرت زندگی می‌کند، اما دغدغه اصلی‌اش به تصویر کشیدن رنج غربت نیست. لذا به گفته موسوی و حسینی، «او را نمی‌توان در زمره نویسندگان ادبیات مهاجرت افغانستان جای داد؛ چه آنکه دغدغه اصلی او نه توصیف تجربه غربت، بلکه بازآفرینی مسائل انسانی در بافت فرهنگی افغانستان است» (موسوی و حسینی، ۱۳۹۹: ۴۰۳). از این منظر، رحیمی از جمله نویسندگان «ادبیات در مهاجرت» به‌شمار می‌رود و نه «ادبیات مهاجرت»؛ نویسندگانی که در زیست‌جهانی میان‌فرهنگی، به بازآفرینی مسائل انسانی در سرزمین مادری خویش می‌پردازند. بنابراین، «لعنت به داستایوسکی»^۴ نه یک تقلید صرف، بلکه نمونه‌ای از «تراگونگی» در نظریه پیش‌متنیت می‌باشد؛ یعنی نوعی دگردیسی خلاقانه که رمان داستایفسکی را به‌مثابه پیش‌متن مفروض داشته و آن را در قالبی دیگر بازآفریده است.

این رمان، داستان چند روز از زندگی جوانی افغانستانی به‌نام رسول است، فردی که در کابل اواخر قرن بیستم و در بحبوحه جنگ‌های داخلی، مرتکب قتل پیرزنی رباخوار با تبر می‌شود. رسول که در گذشته در لنینگراد ادبیات روسی خوانده و شیفته آثار داستایفسکی است، پس از ارتکاب قتل، گرفتار عذاب وجدان، پریشانی و اوهام می‌شود. وی سرانجام نزد قاضی به جنایت خود اعتراف می‌کند، اما در فضایی که نهادهای اجتماعی از هم گسیخته‌اند، این اعتراف در مقایسه با اقرار راسکولنیکف، سرنوشتی دیگر می‌یابد.

نوآوری جستار پیش‌رو در آن است که رمان «لعنت به داستایوسکی» را در نسبت بینامتنی و پیش‌متنی آن با «جنایت و مکافات»، با تکیه بر رویکردی انسان‌شناختی تحلیل می‌کند. این جستار می‌کوشد دلالت‌های فرهنگی، اجتماعی و ارزشی بازآفرینی یک متن کلاسیک را در بافت فرهنگی دیگری واکاوی کند و نشان دهد که چگونه بازنویسی «جنایت و مکافات» در فضای افغانستان، امکان خوانشی تازه از مفاهیمی چون جنایت، مکافات و مسئولیت اخلاقی را فراهم می‌آورد. از این منظر، اثر مورد بررسی نه صرفاً به‌مثابه یک بازتاب روایی از متن داستایفسکی، بلکه به‌عنوان یک بازتولید فرهنگی معنا‌ساز در جامعه پسا‌جنگ افغانستان فهم می‌شود؛ بازتولیدی که از رهگذر آن، مسئله خشونت، گناه، رستگاری و بحران اخلاقی در افق تجربه زیسته معاصر بازخوانی می‌گردد. بنابراین، مسئله اصلی جستار پیش‌رو، چگونگی گذار از پیش‌متن داستایفسکی به پیش‌متن رحیمی است و با تکیه بر نظریه پیش‌متنیت ژرار ژنت و گونه‌شناسی روابط بینامتنی ن.آ. فاتی‌پوا، به دنبال پاسخ به این پرسش هستیم که رحیمی چگونه از طریق گشتارهای کمی و کیفی، مفهوم جنایت و رستگاری را در بستر فرهنگی افغانستان بازتعریف کرده است. فرضیه پژوهش نیز آن

^۱ Dostoevsky

^۲ Jakobson

^۳ Levitskaya

^۴ تلفظ صحیح نام این نویسنده در زبان روسی «داستایفسکی» است؛ باین‌همه، از آنجا که در عنوان رمان رحیمی به‌صورت «داستایوسکی» به کار رفته است، این املاي خاص در مواردی که مراد خود عنوان اثر است، حفظ شده و در سایر موارد، صورت درست نام نویسنده، یعنی «داستایفسکی»، به کار رفته است.

است که «لعلت به داستایوسکی» نه تنها به بازخوانی «جنایت و مکافات» می‌پردازد، بلکه با بهره‌گیری از عناصر فرامتنی، به‌ویژه در عنوان و ارجاعات درون‌متنی، نقدی درونی بر مفاهیم گناه، عدالت و مجازات در جامعه معاصر افغانستان داشته است.

پیشینه پژوهش

نخستین گام در مسیر آشنایی ایرانیان با داستایفسکی در سال ۱۹۴۵ با ترجمه رمان «شب‌های سپید» توسط زهرا خانلری، برداشته شد (صادقی سهل آباد، ۲۰۲۵: ۱۳۲). در مقاله «داستایفسکی و ایران» جایگاه این نویسنده کلاسیک در ایران بررسی شده است (یحیی‌پور، ۲۰۰۸). در همین راستا، پژوهشی درباره «ادبیات‌شناسی ایران درباره داستایفسکی»، نشان می‌دهد که «دریافت داستایفسکی در قرن بیستم صرفاً به ژرف‌کاوی درون‌متنی آثار او محدود نمانده، بلکه در قالب نوعی گسترش فراملی به حوزه‌های فرهنگی خارج از اروپا، از جمله ایران، نیز راه یافته است؛ به‌گونه‌ای که اندیشه‌ها و جهان‌روایی او در فرهنگ‌های دیگر جذب و بازتفسیر شده‌اند» (کرافچنکو^۱ و صادقی سهل آباد، ۲۰۲۱: ۷۷). تأثیر برخی آثار داستایفسکی بر نویسندگان ایرانی از جمله تأثیر «همزاد» بر «بوف کور» صادق هدایت (یحیی‌پور و کریمی‌مطهر، ۲۰۰۶) و همچنین تأثیر رمان «یادداشت‌های زیرزمینی» بر «بوف کور» صادق هدایت (یحیی‌پور، کریمی‌مطهر و حناچی، ۲۰۲۴) مورد تحلیل قرار گرفته است. همچنین صادقی سهل آباد تأثیر این نویسنده جهانی را بر بوطیقای همزاد در آثار هدایت بررسی کرده است (صادقی سهل آباد، ۲۰۲۳). در مقاله ایرانمنش و آسوده‌گان نیز عناصر بینامتنی موجود در رمان «بوف کور» شناسایی و راهبردهای مترجم در ترجمه آنها بررسی شده است (ایرانمنش و آسوده‌گان، ۱۴۰۵).

اقتباس از رمان «جنایت و مکافات» داستایفسکی در فرهنگ‌های مختلف، عمدتاً در قالب سینما بررسی شده است، برای مثال، پژوهشگران تغییرات شخصیت‌پردازی در اقتباس سینمایی «پل خواب» (را حاصل تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی ایران با روسیه قرن نوزدهم دانسته‌اند گلشیری، شعیری و نامورمطلق، ۱۴۰۲). همچنین صادقی سهل آباد تأثیر همین رمان را بر اقتباس سینمایی «جنایت» ساخته سجادی در بافت ایران بررسی کرده است (صادقی سهل آباد، ۲۰۲۵). با وجود این، تاکنون مطالعه‌ای منسجم که به تحلیل رمان «لعلت به داستایوسکی» در نسبت با «جنایت و مکافات» با رویکرد انسان‌شناختی از منظر بیش‌متنیت پرداخته باشد؛ مشاهده نشد.

چارچوب نظری

چارچوب نظری پژوهش بر نظریه بیش‌متنیت ژرار ژنت^۲ (۱۹۹۷) و گونه‌شناسی روابط بینامتنی ن.آ. فاتی‌یوا^۳ (۲۰۰۷) استوار است که برای تحلیل روابط میان متون و بررسی چگونگی بازآفرینی پیش‌متن در بیش‌متن به‌کار گرفته شده‌اند. بر اساس نظریه ژنت، رابطه میان دو متن در دو سطح همان‌گونگی (تقلید وفادارانه) و تراگونگی (دگردیسی خلاقانه) بررسی شده است (ژنت، ۱۹۹۷: ۸۴-۸۵ و ۳۰۹). در سطح تراگونگی، گشتارهای کمی (کاهش و افزایش حجم) و گشتارهای کاربردی (کیفی، انگیزشی و ارزشی) مورد تحلیل قرار گرفته‌اند (ژنت، ۱۹۹۷: ۳۱۶-۳۶۷). از گونه‌شناسی فاتی‌یوا نیز برای تحلیل سه نوع رابطه بینامتنی بینامتنیت (نقل قول و تلمیح)، پیرامتنیت (عنوان و اپیگراف) و فرامتنیت (متن درباره متن) بهره گرفته شده است (فاتی‌یوا، ۲۰۰۷: ۱۲۲؛ لویتسکایا، ۲۰۱۷: ۲۷-۲۳). ابزار گردآوری داده‌ها، مطالعه و مقایسه عمیق دو اثر بر اساس مفاهیم نظری مذکور بوده است و داده‌ها با تمرکز بر ساختارهای روایی، انسان‌شناختی، فضایی و فرامتنی گردآوری شده‌اند. تحلیل داده‌ها به‌صورت کیفی و با استفاده از روش تحلیل محتوای جهت‌دار انجام شده است؛ بدین معنا که مفاهیم نظری (همان‌گونگی، تراگونگی، گشتارهای کمی و کاربردی، و انواع روابط بینامتنی) چارچوب تحلیل را تعیین کرده‌اند و داده‌های متنی بر اساس این مفاهیم تفسیر شده‌اند.

^۱. Kravchenko

^۲. Genette

^۳. Fatyeva

اما آنچه در این پژوهش از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، پیوند این نظریه با رویکرد انسان‌شناختی به ادبیات است. انسان‌شناسی ادبی، به مثابه رهیافتی میان‌رشته‌ای، در پی آن است که نشان دهد چگونه متون ادبی نه تنها بازتاب‌دهندهٔ مناسبات اجتماعی و فرهنگی، بلکه خود در تولید و بازتولید معانی انسان‌شناختی نقش‌آفرین هستند. از این منظر، بازنویسی یک متن کلاسیک در بافت فرهنگی دیگر، صرفاً یک کنش زیبایی‌شناختی نیست، بلکه کنشی است که در آن انسان در نسبت با دیگری فرهنگی بازتعریف می‌شود. رحیمی با انتقال داستان راسکولنیکف به کابل جنگ‌زده، نه تنها روایتی دیگر از جنایت و مکافات ارائه می‌دهد، بلکه پرسشی بنیادین را طرح می‌کند: انسان در شرایطی که نظام‌های معنابخش سنتی (دین، قانون، اخلاق) از هم پاشیده‌اند، چگونه خود را می‌فهمد و چگونه می‌تواند از پس گناه خویش برآید؟ پاسخ رحیمی به این پرسش، او را در زمرهٔ نویسندگانی قرار می‌دهد که با تکیه بر بازنویسی انتقادی، به کالبدشکافی انسان معاصر در بسترهای تاریخی بحران‌زده می‌پردازند.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به صورت توصیفی-تحلیلی با رویکرد تطبیقی انجام شده است. جامعهٔ پژوهش شامل دو رمان «جنایت و مکافات» نوشتهٔ فتودور داستایفسکی (به عنوان پیش‌متن) و «لغت به داستایوسکی» نوشتهٔ عتیق رحیمی (به عنوان بیش‌متن) است که به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند؛ معیار انتخاب این دو اثر، رابطهٔ اقتباسی صریح میان آن‌ها و اشاره‌های مکرر رحیمی در متن رمان به داستایفسکی و رمان «جنایت و مکافات» است.

یافته‌های پژوهش

پیش از پرداختن به وجوه تقلید و تغییر در رمان «لغت به داستایوسکی»، توجه به این نکته ضروری است که اثر مورد اقتباس (پیش‌متن) خود دارای ویژگی‌هایی است که اقتباس‌پذیری از آن را نه تنها ممکن، بلکه مطلوب می‌سازد. در نظریه‌های ادبی معاصر، آثاری با چنین ویژگی‌هایی، ذیل مفهوم «متون قوی» مطالعه می‌شوند. به گفتهٔ و.آ. رازوموفسکایا^۱، متون قوی با «توانایی ذاتی برای بازتفسیر - یعنی قابلیت ترجمه‌پذیری به زبان‌های دیگر و نیز به "زبان" هنرهای دیگر مشخص می‌شوند» (رازوموفسکایا، ۲۰۱۸: ۸۳۴). چنین متونی هستهٔ فرهنگ ملی را شکل می‌دهند، برای اکثر گویشوران یک زبان و فرهنگ شناخته شده‌اند و نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری میراث ادبی دارند. «اغلب آثار داستایفسکی به‌ویژه رمان‌های متأخر او بازتاب‌دهندهٔ تجربه‌های اصیل انسانی‌اند» (سیدآقایی رضایی و معتمدنیا، ۱۴۰۳: ۱۴۹) و «حیات معنوی جامعه» را غنا می‌بخشند (یحیی‌پور، ۲۰۰۸: ۷۱). «متون قوی» آثاری هستند که به مسائل بنیادین انسانی، می‌پردازند و به‌همین دلیل قابلیت بازتفسیر در فرهنگ‌های مختلف را دارند. «جنایت و مکافات» داستایفسکی نیز با پرداختن به رابطهٔ جنایت و مجازات، امکان بازسازی معنا و نقش ایمان در رستگاری، به یکی از مصادیق بارز این متون تبدیل شده است. پیدایش بیش‌متن‌هایی چون «لغت به داستایوسکی»، گواهی بر همین قابلیت بازتفسیر و زیست‌پذیری آن در بافت‌های فرهنگی دیگر است. در تکامل این دیدگاه، باسنت^۲ و لفور^۳ مفهوم «شبکه‌های فرهنگی» را مطرح کردند. بر اساس نظریهٔ آنان، متون ادبی قوی «در گره‌های شبکه‌های فرهنگی و متنی قرار می‌گیرند و همین امر ثبات فرهنگ‌ها را تضمین می‌کند و به ساختار آن‌ها نوعی سختی یا استحکام می‌بخشد» (باسنت و لفور، ۱۹۹۸: ۱۲۳). به بیان دیگر، این متون قوی هستند که شبکهٔ فرهنگی را از گسستگی و فروپاشی حفظ می‌کنند. با این حال، هنگامی که چنین متنی از یک فضای نشانه‌ای به فضای دیگری منتقل می‌شود، ناگزیر مورد بازاندیشی قرار می‌گیرد و در گره‌های شبکهٔ فرهنگی مقصد بازمنتاز می‌شود.

^۱. Razumovskaya

^۲. Bassnett

^۳. Lefevere

چنان‌که رازوموفسکایا اشاره می‌کند، متون اصلی و نیز متون ثانویه متعدد آثار داستایفسکی «مراکز گسترده‌ای از جاذبه ترجمه را شکل می‌دهند» (رازوموفسکایا، ۲۰۱۸: ۱۹۱)؛ ساختارهای پیچیده نظام‌مند که در آن‌ها متن هنری اصلی به‌منزله هسته جاذب عمل می‌کند و تمامی ترجمه‌های میان‌زبانی و میان‌نشانه‌ای آن؛ از جمله اجرای تئاتری، اقتباس‌های سینمایی، نسخه‌های موسیقایی و تصویری، میدان ترجمه‌پذیری را پیرامون آن تشکیل می‌دهند. رمان «لعلت به داستایوسکی» نوشته عتیق رحیمی، به‌عنوان یکی از تازه‌ترین تفسیرهای ادبی «جنایت و مکافات» در فضای فرهنگی افغانستان، به‌گونه‌ای طبیعی در همین «مرکز جاذبه ترجمه» که پیرامون رمان داستایفسکی شکل گرفته است، جای می‌گیرد. همان‌گونه که زاخاروف تصریح می‌کند: «ترجمه‌ها پیکره متون داستایفسکی را گسترش می‌دهند و هرچه زمان می‌گذرد، حجم آن‌ها بیشتر خواهد شد» (زاخاروف^۱، ۲۰۲۴: ۸). رمان رحیمی تأییدی دیگر بر این گزاره است. این گسترش پیکره متون داستایفسکی، در عصر جهانی‌شدن و مهاجرت‌های گسترده، ابعاد تازه‌ای می‌یابد. این بازمونتاز و جای‌گیری در مرکز جاذبه ترجمه، دقیقاً همان فرایندی است که در اقتباس رحیمی از داستایفسکی مشاهده می‌شود: «جنایت و مکافات» به‌مثابه یک متن قوی، از سپهر نشانه‌ای روسی خارج و وارد سپهر افغانستان می‌شود، اما در این انتقال نه به‌صورت تکرار طوطی‌وار، بلکه با تغییراتی اساسی در انگیزه، ارزش و حتی نهادهای اجتماعی بازتعریف می‌گردد. در ادامه، نخست وجوه تقلید (همان‌گونگی) و سپس وجوه تغییر (تراگونگی) این بازمونتاز خاص را به تفصیل تحلیل خواهیم کرد.

بحث

۱. همان‌گونگی بینامتنی در رمان «لعلت به داستایوسکی»

«لعلت به داستایوسکی» را می‌توان ادبیات مرتبه دوم در نظر گرفت؛ این اصطلاح به معنای «قرار گرفتن متن پسین بر روی متن پیشین است که تمام فرم‌های تقلید، التقاط و هجو را همراه با تلفیق‌هایی با صراحت کمتر دربرمی‌گیرد» (مکزی^۲، ۱۳۹۳: ۳). رحیمی در سطح کلان، اسکلت روایی پیش‌متن را حفظ می‌کند: کشته شدن پیرزن رباخوار با تبر، پریشانی پس از جنایت و سرانجام اعتراف. در سطح شخصیت‌پردازی نیز نوعی وفاداری نشانه‌شناختی به پیش‌متن دیده می‌شود. در جدول شماره ۱ شخصیت‌های متناظر دو رمان نشان داده شده است:

جدول ۱: تطبیق شخصیت‌ها (منبع: یافته‌های محققان)

شخصیت‌ها در رمان «جنایت و مکافات»	شخصیت‌های متناظر در «لعلت به داستایوسکی»
راسکولنیکف: شخصیت اصلی رمان و قاتل پیرزن رباخوار که پس از ارتکاب قتل دچار تب، هذیان و روان‌پریشی می‌شود. سوفیا او را تشویق به اعتراف می‌کند و موجب رستگاری‌اش می‌گردد.	رسول: شخصیت اصلی رمان و قاتل پیرزن رباخوار که پس از انجام قتل توانایی سخن گفتن را از دست می‌دهد و گرفتار اوهام آزاردهنده‌ای می‌شود. سرانجام، رسول پس از پریشانی بسیار به جرم خود اعتراف می‌کند.
سونیا: دختر جوانی که به‌خاطر فقر خانواده‌اش، مجبور به کارهای غیراخلاقی می‌شود. سونیا دختر نجیب و شریفی است و به اجبار نامادری‌اش این کار را انجام می‌دهد. او و راسکولنیکف به یکدیگر علاقمند می‌شوند و در پایان رمان، سونیا باعث نجات و سعادت راسکولنیکف می‌گردد.	سوفیا: نامزد رسول که به‌خاطر فقر خانواده‌اش مجبور است در خانه عالیه کار کند. عالیه، صاحب‌خانه آن‌هاست و سوفیا را برای انجام نظافت منزل استخدام کرده است؛ ولی او را مجبور به انجام کارهای غیراخلاقی می‌کند.
دونیا: خواهر راسکولنیکف است که در شهر دیگری با مادرش زندگی می‌کند. دونیا معلم سرخانه است و به‌خاطر فقر خانواده‌اش، تصمیم دارد با مرد ثروتمندی که با او فاصله سنی زیادی دارد، ازدواج کند؛ ولی در نهایت آن مرد را از خود می‌راند.	دنیا: خواهر رسول است که در مزارشریف با مادرش زندگی می‌کند. دنیا به‌خاطر فقر خانواده‌اش، تصمیم دارد با مردی هم‌سن پدرش ازدواج کند. رسول از این موضوع ناراحت است و با بدرفتاری با آن مرد، او را از این ازدواج منصرف می‌کند.
آلینا: پیرزن رباخوار و ثروتمندی که به دست راسکولنیکف کشته می‌شود.	عالیه: پیرزن رباخواری که به دست رسول کشته می‌شود. جنازه عالیه به دست دخترش مفقود می‌شود و اثری از او پیدا نمی‌شود.
رازومیکین: دوست راسکولنیکف که همیشه مراقب احوال او است و به خواهر وی، دونیا علاقمند می‌شود.	رزم‌الدین: پسرعموی رسول که در هر شرایطی از او حمایت می‌کند. رزم‌الدین به دنیا علاقمند است و قصد دارد با او ازدواج کند.

¹. Zakharov

². McQuillan

پرویز: قاضی / فرمانده	پورفیری: بازپرس
-----------------------	-----------------

تأکید بر این نکته ضروری است که این تطابق به معنای همانی نیست. شخصیت‌های رحیمی نسخه‌ی کپی‌شده‌ی شخصیت‌های داستانی نیستند، بلکه بازآفرینی‌هایی با هویت مستقل‌اند. برای مثال واگویه‌ی رسول با خودش: «فراموش نکن، رسول، که سوفیا آن محبوب راسکولنیکف، یعنی سونیا نیست. سوفیا از دنیای دیگری است» (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۴۲)؛ مبین همین امر است. با این حال، رحیمی آگاهانه نشانه‌هایی از وفاداری را در اثر خود گنجانده است: انتخاب نام‌هایی با شباهت‌های آوایی در تلفظ، حفظ نسبت‌های خانوادگی و اجتماعی مشابه، و حتی برخی رخداد‌های فرعی. در جدول شماره ۲ تقلید و همان‌گونگی رمان رحیمی نسبت به داستانی‌سکی نشان داده شده است:

جدول ۲: تقلید و همان‌گونگی (منبع: یافته‌های محققان)

نوع تقلید	تقلید و همان‌گونگی اثر اقتباسی نسبت به اثر نخست
شخصیت‌پردازی	شخصیت‌های اصلی متناظر، شخصیت‌پردازی و ویژگی‌های شخصیتی مشابه، نسبت مشابه شخصیت‌ها با یکدیگر
نام‌گذاری	انتخاب نام‌های هم‌آوا یا اثر نخست
روایت	ساختار کلی و روایت یکسان کشته شدن یک پیرزن رباخوار با تبر به دست یک مرد جوان فقیر اعتراف وی به قتل و گذراندن مجازات
رخداد‌های فرعی	هماندی برخی از رخداد‌های فرعی

خود نویسنده بارها به این شباهت اشاره می‌کند: «آره، داستانت فقط نسخه‌ی بدل مسخره‌ی جنایت و مکافات است که صد بار برایش شرح دادی، همین و بس» (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۴۱). اما همین اشاره‌ها در عین تأیید شباهت، فاصله را نیز آشکار می‌سازد: «نسخه‌ی بدل» یعنی مشابه، اما نه عین. نام رسول نیز این دوگانگی را نشان می‌دهد: از یک‌سو با نظریه‌ی راسکولنیکف درباره‌ی «انسان برگزیده» که مجاز به سرپیچی از قانون است تناسب دارد: «من فقط اشاره کرده‌ام انسان برگزیده حق دارد... یعنی نه حق رسمی، بلکه خودش حق دارد به وجدان خود اجازه دهد که از برخی موانع عبور کند... و تنها در آن صورت که اجرای ایده‌اش (که گاهی برای تمام بشریت نجات‌بخش است) چنین چیزی را ایجاب کند» (داستانی‌سکی، ۱۹۷۳، ج ۶: ۲۸۲)؛ از سوی دیگر مفهوم اسلامی‌اش (پیام‌آور مقدس)، او را در بافتی تازه قرار می‌دهد: «خیال می‌کنی کی هستی؟ پیامبر؟ چون اسمت به معنی پیام‌آور مقدس است» (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۸۹).

۲. تراگونگی بینامتنی در رمان «لعنت به داستایوسکی»

نخستین سطح از تغییرات تراگونگی در رمان «لعنت به داستایوسکی» نسبت به «جنایت و مکافات»، از منظر گشتار کمی قابل مشاهده است. گشتار کمی شامل دو دسته‌ی کاهش و افزایش است (ژنت، ۱۹۹۷: ۳۰۹). رمان رحیمی به‌طور کلی، حجمی بسیار کمتر از رمان داستانی‌سکی دارد. این کاهش حجم را می‌توان به دو عامل نسبت داد: نخست، بومی‌سازی زمانی؛ چرا که سرعت‌بخشیدن به رویدادها و دوری از اطناب و درازنویسی از ویژگی‌های نوشتاری اواخر قرن بیستم و اوایل قرن بیست‌ویکم است. دوم، بومی‌سازی بافتی؛ بسیاری از داستان‌های فرعی و گفت‌وگوهای مفصل پیش‌متن به دلیل تفاوت‌های زیستی و فرهنگی افغانستان با روسیه حذف شده‌اند. با این حال، رحیمی در عین کاهش کلی حجم، عناصر و خرده‌داستان‌هایی را نیز به رمان خود افزوده است که در پیش‌متن نظیری ندارند و در جهت بومی‌سازی روایت با جامعه افغانستان عمل می‌کنند.

۲/۱. گشتار کمی (کاهش و افزایش)

نخستین سطح از تغییرات تراگونگی در رمان «لعنت به داستایوسکی» نسبت به «جنایت و مکافات» از منظر گشتار کمی قابل مشاهده است. رمان رحیمی به‌طور کلی حجمی بسیار کمتر از رمان داستانی‌سکی دارد. بسیاری از شخصیت‌های فرعی و داستان‌های

فرعی در رمان رحیمی حذف شده‌اند. خود نویسنده با طنزی ضمنی به این تفاوت اشاره می‌کند: «شکرخدا که دستخط زینتی ندارد، یا مثل مادر راسکولنیکف حال و روزش را در ده صفحه مفصل شرح نمی‌دهد! نامه‌اش کوتاه، بدخط و کمابیش ناخواناست» (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۱۱).

با این حال، رحیمی در عین کاهش کلی حجم، عناصر و خرده‌داستان‌هایی را نیز به رمان خود افزوده است که در پیش‌متن نظیری ندارند. مهم‌ترین این افزایش‌ها، بومی‌سازی زمانی و مکانی از طریق پرداختن به جنگ‌های داخلی افغانستان در سال‌های پایانی قرن بیستم است. در این دوران، کابل با جنگ و آشوب داخلی درگیر بود؛ به گونه‌ای که قتل و کشتار به امری طبیعی تبدیل شده بود. راوی از زبان شخصیت‌های داستان تأکید می‌کند: «به دور و برت نگاه کن؛ مردم دارند همه روز یکدیگر را می‌کشند» (رحیمی، ۱۴۰۲: ۲۳۰). این فضای فروپاشیده و جنگی، نقطه‌ای اساسی در تمایز بیش‌متن از پیش‌متن است؛ جایی که جنایت فردی رسول در میان جنایت‌های جمعی و روزمره جنگ گم می‌شود.

این افزایش‌ها نشان می‌دهد که رحیمی چگونه با افزودن عناصر بومی (جنگ‌های داخلی، شخصیت‌های محلی، ارجاعات به شاعران خراسانی همچون عطار (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۱۹)، خیام (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۲۵، ۱۸۲، ۱۹۲) و مولوی (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۳۴) تلاش می‌کند تا پیش‌متن را با زیست انسانی افغانستان هماهنگ کند و بدین ترتیب، «جنایت و مکافات» را از یک روایت فلسفی-روان‌شناختی روسی به روایتی انسان‌شناختی از وضعیت بحران در افغانستان تبدیل کند.

۲/۲. گشتار کیفی

نخستین لایه گشتار در «لغت به داستایوسکی» در سطح فضا و مکان رخ می‌دهد. ژنت تأکید می‌کند که هرگونه بیش‌متنیت جدی مستلزم بومی‌سازی است و مختصات جغرافیایی و فرهنگی پیش‌متن باید در کالبد جغرافیایی جدید بازتعریف شود (ژنت، ۱۹۹۷: ۸۴). رحیمی با «گشتار کیفی فضا»، نه تنها مکان را جابه‌جا می‌کند، بلکه کیفیت تجربه زیسته فضایی را نیز دگرگون می‌سازد. سن‌پترزبورگ در «جنایت و مکافات» با «شلوغی و ازدحام، همه‌جا گج، داربست، آجر، گرد و غبار و آن بوی مخصوص تابستان که احساس عمیق انزجار را برمی‌انگیزد» توصیف می‌شود (داستایفسکی، ۱۹۷۳، ج ۶: ۲۳) و رحیمی این فضای کابوس‌وار را به کابل جنگ‌زده با غبار، بوی باروت و ویرانه‌هایی که بازنمایی فروپاشی اخلاقی و نهادی است، منتقل می‌کند. به‌باور فاتی‌یوا، «بافت عمودی» مجموعه‌ای از اطلاعات تاریخی-فرهنگی است که متن جدید را با متون پیشین پیوند می‌دهد (فاتی‌یوا، ۲۰۰۷: ۱۲۲) و لویتسکایا (۲۰۱۷: ۱۷-۱۸) نشان می‌دهد که تلمیحات مکانی چگونه دو سپهر نشانه‌ای را به هم پیوند می‌زنند. رحیمی از طریق تلمیحات مکانی، این‌همانی فضایی ایجاد می‌کند. اتاق رسول نسخه‌ای مدرن از قفس راسکولنیکف است: «می‌روم اتاق خودم که مثل گور تاریک است» (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۴۷). رحیمی این فضا را با فرامتنیت (فاتی‌یوا، ۲۰۰۷: ۱۵۴) غنا می‌بخشد و با کارکرد ارجاعی یاکوبسن که جهت‌گیری پیام به سوی مرجع است (یاکوبسن، ۱۹۷۵: ۲۸)؛ خواننده را وامی‌دارد تا کابل را در تقابل با سن‌پترزبورگ درک کند. بدین ترتیب، مکان در رمان رحیمی به عنصری بینامتنی و کنش‌گر تبدیل می‌شود که میان دو قطب کابل و سن‌پترزبورگ در نوسان است. این گشتار مکانی، بنیانی نظری برای گشتار انگیزشی فراهم می‌آورد؛ چراکه ریشه‌های جنایت در کابل تفاوت بنیادینی با آنچه در ذهن راسکولنیکف می‌گذرد دارد. راسکولنیکف در شهری قانون‌مند با نظریه «انسان برگزیده / ابر انسان» دست به جنایت می‌زند، اما رسول در فضایی فروپاشیده با انگیزه‌هایی از جنس حیثیت خانوادگی و بقا روبه‌روست: «فی‌الواقع زنه را کشتی که سطح زمین را از سوسکی پاک کنی و بالاتر از همه بابت نامزدت انتقام بگیری» (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۷۳).

۲/۳. گشتار انگیزشی

رحیمی با انتقال سن‌پترزبورگ به کابل، چارچوب جغرافیایی پیش‌متن را دگرگون می‌کند، اما دگرگونی بنیادی‌تر در سطح انگیزش شخصیت رخ می‌دهد که منطبق بر «گشتار انگیزشی» ژنت است (ژنت، ۱۹۹۷: ۳۲۵). کنش جنایت در دو رمان بر دو دستگاه معنایی متفاوت استوار است؛ ژنت تصریح می‌کند که بیش‌متن صرفاً نسخه جابه‌جاشده نیست، بلکه از رهگذر گشتار، عناصر

را در دستگاهی تازه سازمان می‌دهد و تفاوت معناآفرین در همین جاست (ژنت، ۱۹۹۷: ۷-۸). در «جنایت و مکافات»، راسکولنیکف با تکیه بر ایده «انسان برگزیده» و تقسیم انسان‌ها به دو دسته «معمولی» و «استثنایی»، برای قتل توجیهی فلسفی فراهم می‌سازد و جنایت او با این پرسش آغاز می‌شود که «آیا انسان استثنایی حق دارد برای تحقق خیر بزرگ‌تر، از مرز قانون عبور کند؟» (داستایفسکی، ۱۹۷۳، ج ۶: ۲۸۰). در مقابل، رسول کنش خود را نه از نظریه، بلکه از شبکه‌ای از فشارهای اجتماعی، اخلاق عرفی، شریعت و حیثیت سامان می‌دهد و رحیمی علت جنایت را از فلسفه فردی به بحران اجتماعی-فرهنگی منتقل می‌کند که منطبق بر «جایگزینی انگیزه» در نظریه ژنت است (ژنت، ۱۹۹۷: ۳۲۶). فاتی‌یوا نیز میان بازتولید صرف و کارکرد ساختاری تمایز می‌گذارد که در آن عنصر بینامتنی جزئی از شالوده ساختمانی متن حاضر است (فاتی‌یوا، ۲۰۰۷: ۱۲۲). در «لعنت به داستایوسکی»، راسکولنیکف به مدلی برای خودفهمی بحران‌زده رسول تبدیل می‌شود، اما این مدل از نو رمزگذاری می‌شود؛ آنچه تکرار می‌شود، الگوی بحران است، نه محتوای آماده. تلمیحات در رمان رحیمی نیز به کارکردی ساختاری بدل می‌شوند. تلمیح «شگردی است که متن در حال تولید را با یک واقعه یا پیش‌نمونه ادبی مرتبط می‌سازد» (گراودینا^۱ و شیریاev^۲، ۲۰۰۵: ۱۳۲) و رابطه رسول با راسکولنیکف از جنس رابطه آینه‌ای است که بحران خود را در آینه بحران او می‌بیند. این همان جایی است که بیش‌متن از تقلید فاصله می‌گیرد و به گفت‌وگوی انتقادی با پیش‌متن وارد می‌شود. راسکولنیکف می‌خواهد بداند آیا برای هدفی برتر مجاز به قتل است، اما رسول در جهانی زندگی می‌کند که مرز مشروع و نامشروع در آن فروپاشیده و پرسش اصلی دیگر «آیا من موجودی لرزان هستم یا حق دارم؟» (داستایفسکی، ۱۹۷۳، ج ۶: ۳۱۸) نیست، بلکه این است که در جهانی با قانون و اخلاق متزلزل، چه کسی حق داوری دارد؟ کارکرد بینامتنی در اینجا نقش فرامتنی و ارجاعی پیدا می‌کند و خواننده را به‌سوی متن مرجع هدایت می‌کند تا فهم متن حاضر از خلال آن میسر شود. حضور پیش‌متن باعث می‌شود بحران رسول در افقی فلسفی-تمدنی خوانده شود و خواننده درمی‌یابد که کل دستگاه تولید معنا دگرگون شده است.

رسول بازآفرینی انتقادی الگویی است که در بستر تازه‌ای به محک گذاشته می‌شود؛ او به راسکولنیکف شباهت دارد، زیرا هر دو در آستانه جنایت، میان توجیه نظری و عذاب درونی سرگردان‌اند، اما تفاوت دارد، زیرا بحران او نه در مرز عقل استثنایگر، بلکه در میانه آوار سنت، خشونت و عدم وجود دولت به‌معنای واقعی، شکل می‌گیرد. از منظر نشانه‌شناسی فرهنگی لوتمان، رحیمی با انتقال یک الگوی روایی از یک سپهر نشانه‌ای به سپهر دیگر، نظام کدهای متن را تغییر می‌دهد؛ ورود عنصری از متن بیگانه به متن جدید، همواره با جابه‌جایی معنایی همراه است (لوتمان^۳، ۱۹۹۲: ۱۵۴). بدین ترتیب، راسکولنیکف در سپهر روسی، حامل بحران عقل مدرن و اخلاق خودبنیاد است؛ اما انعکاس او در شخصیت رسول، در سپهر افغانستان، حامل بحران عدالت فروپاشیده و ویرانی جمعی است. بنابراین، پیوند رسول با راسکولنیکف نه رابطه‌ای مکانیکی، بلکه رابطه‌ای نشانه‌ای و تفسیری است. جنایت در «لعنت به داستایوسکی» دیگر تکرار مسئله داستایفسکی نیست، بلکه بازتعریف آن در افقی نو است؛ رحیمی با انتقال منطق جنایت از فلسفه «انسان برگزیده» به قلمرو حیثیت خانوادگی، شریعت و بحران داوری، نشان می‌دهد که پیش‌متن کلاسیک چگونه در بستر معاصر کارکردی انتقادی پیدا می‌کند و از خلال متن داستایفسکی، پرسش‌های تازه‌ای از دل جامعه جنگ‌زده افغانستان برمی‌سازد.

۲/۴. گشتار ارزشی

گشتار ارزشی از منظر ژنت به تغییر در نظام ارزش‌گذاری متن دوم نسبت به متن نخست اشاره دارد؛ تغییری که می‌تواند در قالب حذف، تضعیف یا جایگزینی یک نظام ارزشی با نظامی دیگر ظاهر شود (ژنت، ۱۹۹۷: ۳۵۰-۳۶۷). در «لعنت به داستایوسکی»، این گشتار در دو سطح بنیادین قابل پیگیری است: نخست در سطح شخصیت‌پردازی رسول در مقایسه با راسکولنیکف، و دوم در سطح مفهوم مکافات و امکان رستگاری.

^۱. Graudina

^۲. Shiryayev

^۳. Lotman

رحیمی رسول را نه کپی، بلکه بازتاب شکستهٔ راسکولنیکف طراحی می‌کند. راسکولنیکف با خصلت دوپارگی شخصیتی شناخته می‌شود؛ چنان‌که از ریشهٔ نامش «راسکول» به‌معنای انشقاق برمی‌آید. بلوف^۱ اشاره می‌کند که راسکولنیکف «مادر-زیمینی را که او را زاده است، می‌شکافد و دنیای درونی او به دو نیمهٔ حق‌دار و موجودی لرزان تقسیم می‌شود» (بلوف، ۱۹۸۴: ۴۳). به‌تعبیر گوربانفسکی^۲، راسکولنیکف از بخش اصلی جامعه جدا شده و از قوانین مدنی، مبانی اخلاقی و ارتدوکس فاصله می‌گیرد (گوربانفسکی، ۲۰۱۸: ۷۱). رسول نیز درگیر همین انشقاق است، اما منشأ این دوپارگی در او نه در عقل خودبنیاد، بلکه در وجدان مذهبی-سنتی ریشه دارد. فاتی‌یوا معتقد است شخصیت در متن جدید هم‌زمان محصول حافظهٔ ادبی نویسنده و افق انتظار خواننده است (فاتی‌یوا، ۲۰۰۷: ۶۲)؛ رسول از یک‌سو محصول حافظهٔ ادبی راسکولنیکف (تب، هذیان، انزوا) و از سوی دیگر پاسخگوی واقعیت فضای افغانستان است. سه مؤلفه این دگرگونی را متمایز می‌کند: نخست، تب در رمان داستایفسکی نشانهٔ مبارزه وجدان با عقل طغیان‌گر است، اما در رسول ریشه در آسیب‌های روحی و تب جنگ دارد. دوم، آگاهی فرامتنی رسول از راسکولنیکف او را به شخصیتی خودآگاه و بینامتنی ارتقا می‌دهد: «شاید اصلاً! مرتکب قتل نشده باشی. همه‌اش در خیال کج و کوجت گذشته. همسان‌پنداری ساده‌لوحانه‌ات با شخصیت داستانی» (رحیمی، ۱۴۰۲: ۲۲). سوم، راسکولنیکف با نقشه و محاسبه قتل می‌کند، اما رسول در لحظهٔ جنایت دچار فلج اراده است و جنایت او از سر استیصال و فشار حیثیت خانوادگی رخ می‌دهد. در «جنایت و مکافات»، مکافات افق نهایی معنا و رستگاری است، اما رحیمی این پیوند را متزلزل می‌سازد و با تراگونی کارکردی، عنصر مکافات را دگرگون می‌کند.

در «جنایت و مکافات»، اعتراف راسکولنیکف و تبعید به سیبری، بستری برای تحول روحی است و سونیا با ایمان مسیحی، افقی از رستگاری را پیش روی او می‌گشاید. داستایفسکی تصریح می‌کند که «داستان تجدید حیات او هنوز آغاز نشده است» (داستایفسکی، ۱۹۷۳، ج ۶: ۴۲۱)؛ بدین‌معنا که مکافات پایان نیست، بلکه آغاز رهایی و تحقق عدالت قانونی و امکان بازسازی معنوی است. اما در رمان رحیمی، این منطق دیالکتیکی از هم می‌گسلد؛ رسول در جهانی فروپاشیده، اعتراض به بن‌بست می‌انجامد و برخلاف راسکولنیکف که با پذیرش رنج به‌سوی رستگاری گام برمی‌دارد، او در چرخه‌ای از تردید گرفتار می‌شود و در جهانی با مرجع داوری متزلزل باقی می‌ماند. از منظر فاتی‌یوا، «متن جدید وقتی پیش‌متنی کلاسیک را احضار می‌کند، آن را در افقی تازه از معنا قرار می‌دهد» (فاتی‌یوا، ۲۰۰۷: ۱۲۲)، در «لعنت به داستایوسکی»، احضار الگوی مکافات داستایفسکی برای نشان دادن فقدان امکان رستگاری است. لوتمان تأکید می‌کند که «هر سپهر نشانه‌ای دارای مجموعه‌ای از کدهای مرکزی است که معنا را تثبیت می‌کنند» (لوتمان، ۱۹۹۲: ۱۵۴)؛ در سپهر داستایفسکی، مسیحیت کد نهایی معناست و رنج را مسیری برای پالایش تعریف می‌کند، چنان‌که کوشمچوک به رنج‌های درونی راسکولنیکف به‌عنوان مجازات واقعی او اشاره می‌کند (کوشمچوک^۳، ۲۰۱۴: ۳۹). هرچند راسکولنیکف در پایان «یاد ابراهیم پیامبر مشترک» می‌افتد (یحیی‌پور، ۱۳۸۵: ۱۵۷)، بازگشت نهایی او به مسیحیت نشان می‌دهد که در این سپهر حتی در دل رنج، امکان امید باقی است. اما در سپهر رحیمی این کد مرکزی از هم پاشیده و مکافات از مسیر نجات به تعلیق تبدیل می‌شود. رحیمی با گشتار مکافات، با داستایفسکی وارد گفت‌وگویی انتقادی می‌شود و نشان می‌دهد که در جهان بحران‌زده، رنج لزوماً به رهایی نمی‌انجامد و مکافات استمرار بحران است.

۳. عنوان و اپیگراف (سرسخن)

عنوان در هر اثر ادبی، نخستین مواجههٔ خواننده با متن و به تعبیر ژرار ژنت، یکی از مهم‌ترین عناصر پیرامتن است. ژنت در کتاب آستانه‌ها، پیرامتن را به‌مثابه آستانه یا پیش‌درآمدی توصیف می‌کند که وظیفهٔ آن کنترل خوانش متن و هدایت مخاطب به درون فضای معنایی اثر است (ژنت، ۱۹۹۷: ۲). عنوان در رمان رحیمی، فراتر از یک نام، اعلامیه‌ای بینامتنی است که نسبت اثر را

^۱. Belov

^۲. Gorbanevsky

^۳. Koshemchuk

با پیش‌متن مشخص می‌کند و به‌مثابه شاهد و قرینه‌ای متنی برای گشتارهای ارزشی و انگیزشی پیشین عمل می‌کند. از منظر فاتمی‌یوا، عنوان «برنامه استراتژیک اثر و کلید فهم آن» است (فاتمی‌یوا، ۲۰۰۷: ۱۵۴) و پیوند واژه لعنت با نام داستایفسکی، رابطه‌ای فرامتنی ایجاد می‌کند که در آن یک متن به تفسیر و نقد متن دیگر می‌پردازد (فاتمی‌یوا، ۲۰۰۷: ۱۲۲). واژه لعنت نه از جنس نفرت شخصی، بلکه از جنس استیصال است؛ شخصیت اصلی درمی‌یابد که الگوی راسکولنیکف در کابل جنگ‌زده به کار نمی‌آید و این لعنت، فریاد شخصیتی است که زیر بار سنت ادبی بیگانه له شده است. رحیمی با این عنوان به «اضطراب تأثیر» اشاره می‌کند؛ به تعبیر بلوم^۱، «هر شاعر جوانی در برابر شاعر بزرگ پیش از خود دچار اضطراب تأثیر می‌شود» (بلوم، ۱۹۷۳) و رحیمی نشان می‌دهد که پیش‌متن کلاسیک چگونه می‌تواند برای شخصیت معاصر به بند و زنجیر تبدیل شود؛ بنابراین عنوان «لعنت به داستایوسکی» بیانگر ناتوانی جهان معاصر در تکرار الگوی رستگاری داستایفسکی است. عنوان همچنین با کارکرد فراخوانشی یا کوبسن، مخاطب را دچار تعلیق می‌کند و او را به جستجوی پاسخ در پیوندهای پنهان دو اثر و اثر و می‌دارد (یا کوبسن، ۱۹۷۵: ۲۵). عنوان به‌مثابه «نقطه تمرکز نشانه‌ای» (لوتمان، ۱۹۹۲: ۱۵۴)، دو سپهر نشانه‌ای روسیه قرن نوزدهم و افغانستان قرن بیستم را به هم متصل می‌کند و تداخل آن‌ها معنای جدیدی تولید می‌کند. رحیمی با این عنوان از تراونگی ساده فراتر رفته و به نقد بیش‌متنی رسیده است؛ عنوان نه انکار، بلکه گفت‌وگوی بینامتنی است که سایه‌اش بر شخصیت رسول سنگینی می‌کند و همچون مکافات، از ارادت به داستایفسکی به لعنت بدل می‌شود.

افزون بر عنوان، اپیگراف رمان (سرسخن) نیز در جایگاه عنصری پیرامتنی، برنامه معنایی اثر را پیش‌بینی می‌کند. رحیمی جمله‌ای از فردریک بویور را برگزیده است: «اما زندگی، همچون نوشتار، چیزی بیش از تکرار محکومیت به سرقت از دیگری نیست» (رحیمی، ۱۴۰۲: ۵). این اپیگراف از یک سو به مسئله بینامتنیت و اقتباس اشاره دارد: «سرقت از دیگری» همانا وام‌گیری از پیش‌متن‌هاست. از سوی دیگر، «تکرار محکومیت» دوگانگی رابطه بیش‌متن با پیش‌متن را بازتاب می‌دهد: هم محکوم به تکرار است، هم محکوم به تفاوت.

این اپیگراف در صفحات پایانی رمان عینیت می‌یابد؛ هنگامی که منشی دادگاه درباره داستایفسکی به رسول می‌گوید: «اگر زنده بود، تو را به سرقت ادبی متهم می‌کرد!» (رحیمی، ۱۴۰۲: ۳۳۹)، پاسخ رسول؛ «من نبودم که همه چیز را زیر و رو کردم. داستایوسکی بود!» (همان)؛ نیز گویای همان «اضطراب تأثیر» (بلوم، ۱۹۷۳) است: قهرمان رحیمی خود را زیر سایه سنگین پیش‌متن می‌بیند و نمی‌تواند از آن بگریزد.

رحیمی با گزینش این اپیگراف و درج این دیالوگ، به خواننده می‌فهماند که «لعنت به داستایوسکی» نه یک اثر خودبنیاد، بلکه متنی است که در نسبت با متنی دیگر (پیش‌متن) معنا می‌یابد؛ نسبتی که در آن هم «سرقت» (تقلید) هست و هم «محکومیت» (اجبار به دگرپرسی). اپیگراف و دیالوگ‌های پایانی در کنار عنوان «لعنت به داستایوسکی»، بیانیۀ بینامتنی رحیمی را تکمیل می‌کنند: او خود را محکوم به تکرار می‌داند، اما این تکرار را با لعن و سرقتی خلاقانه همراه می‌سازد.

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر با تکیه بر نظریۀ بیش‌متنیت ژنت، رمان «لعنت به داستایوسکی» عتیق رحیمی در نسبت با «جنایت و مکافات» داستایفسکی بررسی گردید. یافته‌ها نشان می‌دهد که این اقتباس نه صرفاً مجموعه‌ای از همانندی‌ها و تفاوت‌های روایی، بلکه شبکه‌ای از گشتارهای نظام‌مند است که بیش‌متن رحیمی را از سطح اقتباس ساده فراتر می‌برد. رحیمی ساختار کلی، شخصیت‌ها و حتی نام‌گذاری آن‌ها را از پیش‌متن تقلید کرده، اما هم‌زمان تغییراتی اساسی در پنج محور ایجاد کرده است: گشتار مکانی (انتقال از سن‌پترزبورگ به کابل)، گشتار انگیزشی (جایگزینی نظریۀ «انسان برگزیده» راسکولنیکف با انگیزۀ نجات نامزدش از چنگال پیرزن رباخوار)، گشتار شخصیتی (تبدیل راسکولنیکف نظریه‌پرداز به رسول بحران‌زده و آسیب‌دیده)، گشتار مکافات (جایگزینی

¹. Bloom

رستگاری مسیحی با بن‌بست عدالت در جامعه فروپاشیده جنگ‌زده، و گشتار پیرامتنی (عنوان «لغت به داستایوسکی» به‌مثابه اعلامیه فرامتنی که از همان ابتدا نسبت انتقادی اثر را با پیش‌متن آشکار می‌سازد). شخصیت اصلی درمی‌یابد که الگوی راسکولنیکف در کابل جنگ‌زده به‌کار نمی‌آید و عمل راسکولنیکف فقط در چارچوب جامعه و دین خودش معنا داشت. عنوان رمان و ارجاعات صریح به داستایفسکی در متن، نشانه گفت‌وگوی انتقادی با پیش‌متن است. لغت در عنوان، نه نفی ارزش ادبی پیش‌متن، بلکه اعتراضی به فقدان راهکارهای عملی برای خروج از چنبره خشونت است. این پژوهش همچنین نشان می‌دهد که تغییرات ایجادشده در رمان رحیمی در راستای بومی‌سازی فرهنگی، مذهبی و اجتماعی با جامعه افغانستان است. رحیمی با هوشمندی متن داستایفسکی را به‌مثابه قالبی نشانه‌ای به‌کار می‌گیرد تا رنج قهرمان افغانستانی را در تراز ادبیات جهانی روایت کند. از این منظر، «لغت به داستایوسکی» نه سایه‌ای از «جنایت و مکافات»، بلکه پاسخ تاریخی تازه‌ای به آن است؛ اثری که پویایی نظریه بیش‌متنیت را در پیوند فرهنگ‌های مختلف و بازخوانی مدام آثار کلاسیک به اثبات می‌رساند و نشان می‌دهد که چگونه یک متن قوی می‌تواند در بافتی کاملاً متفاوت، حیاتی دوباره بیابد و به فهم شرایط انسانی در گوشه‌ای دیگر از جهان کمک کند.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

نویسندگان در کلیه مراحل طراحی و انجام پژوهش، گردآوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها، تحلیل و تفسیر اطلاعات و نتایج، تهیه پیش‌نویس مقاله، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی و نهایی‌سازی مقاله مشارکت داشتند.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آنهاست.

بیانیه دسترسی به داده‌ها

داده‌های پژوهش حاضر از طریق درخواست از نویسندگان قابل دسترسی است.

سپاسگزاری

از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- ایرانمنش، احمد؛ آسوده‌گان، نرجس. (۱۴۰۵). بررسی رویکرد مترجم در ترجمه بینامتنیت: مطالعه موردی رمان بوف کور. پژوهش‌های زیباشناختی در زبانهای خارجی، ۱۶(۱)، ۴۳-۵۹.
- رحیمی، عتیق. (۱۴۰۲). لعنت به داستایوسکی. ترجمه: مهدی غبرائی. تهران: ثالث.
- سیدآقایی رضایی، سیده مهنا؛ معتمدنیا، معصومه. (۱۴۰۳). روند شکل‌گیری دیدگاه‌های فلسفی فیودور داستایفسکی. پژوهش‌های ادبی - فلسفی، ۲(۱)، ۱۴۷-۱۶۸.
- گلشیری، سیاوش، حمیدرضا شعیری، و بهمن نامورمطلق. (۱۴۰۲). «دگرگونی شخصیت‌ها در ترجمه بینارشته‌ای مورد مطالعه: اقتباس سینمایی «پل خواب» از رمان «جنایت و مکافات» در دو پیکره زبان فارسی و فرانسه». پژوهش‌های زبان و ترجمه فرانسه. ۶(۱): ۱-۲۹.
- مکزی، ریچارد. (۱۳۹۳). پیرامتن‌ها، آستانه تأویل. ترجمه سمانه معادی‌خواه و امین محمدنظری. ویژه‌نامه هشتمین سالگرد انسان‌شناسی و فرهنگ.
- موسوی، ام فروه و مریم حسینی. (۱۳۹۹). فضای پسااستعماری در ادبیات مهاجرت افغانستان: رمان سبز، سرخ، آبی از عارف فرمان. ادبیات پارسی معاصر. ۱۰(۲)، ۴۰۱-۴۲۲.
- نامور مطلق، بهمن. (۱۳۸۶). «ترامتنیت: مطالعه روابط یک متن با دیگر متن‌ها». پژوهش‌نامه علوم/انسانی. (۵۶): ۸۳-۹۸.
- نامورمطلق، بهمن. (۱۳۹۰). درآمدی بر بینامتنیت، نظریه‌ها و کاربردها. تهران: سخن.
- یحیی‌پور، مرضیه. (۱۳۸۵). «بررسی مضامین اسلامی در برخی آثار فتودور داستایفسکی و علل گرایش نویسنده به آن». پژوهش زبان‌های خارجی (پژوهش ادبیات معاصر جهان). ۱۱(۳۰): ۱۴۵-۱۵۹.

References

- Bassnett, S., & Lefevere, A. (1998). *Constructing cultures: Essays on literary translation*. Multilingual Matters.
- Belov, S.V. (1984). F. M. Dostoevsky's novel "Crime and Punishment": A commentary. *Prosveshchenie*. (In Russ.)
- Bloom, H. (1973). *The anxiety of influence: A theory of poetry*. Oxford University Press.
- Dostoevsky, F.M. (1972–1990). *Complete works* (Vols. 1–30). Nauka. (In Russ.)
- Iranmanesh, A. and Asudehgan, N. (2026). Investigation of the Translator's Approach in Rendering Intertextuality: A Case Study of the Novel *The Blind Owl*, *Journal of Foreign Language Research*, 16(1), 43-59. <http://doi.org/10.22059/jflr.2026.400987.1244>
- Fatyeva, N.A. (2007). *Intertekst v mire tekstov: Kontrapunkt intertekstual'nosti* [Intertext in the world of texts: The counterpoint of intertextuality] (3rd ed.). KomKniga. (In Russ.)
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the second degree* (C. Newman & C. Doubinsky, Trans.). University of Nebraska Press. (Original work published 1982)
- Golshiri, S., Shairi, H., & Namvar Motlagh, B. (2023). Degargoni-ye shakhsiatha dar tarjome-ye beynaneshane-i: Mored-e motalee: Eghtebas-e sinemai-ye "Pol-e khab" az roman-e "Jenayat va mokafat" dar do pikere-ye zaban-e Farsi va Faransavi [Transformation of characters in intersemiotic translation: A case study of the cinematic adaptation of Pol-e Khab from the novel Crime and Punishment in Persian and French language corpora]. *Pazhuhesh-haye Zaban va Tarjome-ye Faransavi*, 6(1), 1–29. (In Persian)
- Gorbanovsky, M. V. (2018). Trinadtsat' stupenek v dome Raskol'nikova (Ob imenakh sobstvennykh v romane F.M. Dostoevskogo "Prestuplenie i nakazanie") [Thirteen steps in Raskolnikov's house: On proper names in F. M. Dostoevsky's novel Crime and Punishment]. <http://www.familii.ru/onomastika/antroponimica/1130-2006-06-26-11-31-01> (In Russ.)
- Graudina, L., & Shiryayev, E. (2005). *Kul'tura russkoy rechi: Sredstva rechevoy vyrazitel'nosti* [Culture of Russian speech: Means of speech expressiveness]. Nauka. (In Russ.)
- Jakobson, R. (1960). Closing statement: Linguistics and poetics. In T.A. Sebeok (Ed.), *Style in language* (pp. 350–377). MIT Press.
- Jakobson, R. (1975). *Selected writings* (Vols. 1–7). Mouton.
- Koshemchuk, T.A. (2014). The hero-murderer in F. M. Dostoevsky's novel Crime and Punishment. *Issledovatel'skiy zhurnal russkogo yazyka i literatury* [Research Journal of Russian Language and Literature], 2(1), 39–58. https://elibrary.ru/download/elibrary_26281385_51736733.pdf (In Russ.)
- Kravchenko O.A., & Sadeghi Sahlabad Z. (2021). Iranian Literary Criticism about Dostoevsky: Works of Fatima Sayyah. *Issledovatel'skiy Zhurnal Russkogo Yazyka I Literatury*, 9(2), 75–90. DOI: [10.52547/iarll.18.75](https://doi.org/10.52547/iarll.18.75) (In Russ.)
- Levitskaya, A.A. (2017). *Intertekstual'nye svyazi romana L. Ulitskoy 'Medeya i eyo deti'* [Intertextual connections of L. Ulitskaya's novel 'Medea and Her Children'] (Master's thesis). Krasnoyarsk State Pedagogical University. (In Russ.)

- Lotman, Y.M. (1992). Semiotika kul'tury i ponyatie teksta [Semiotics of culture and the concept of text]. In Izbrannye stat'i [Selected articles] (Vol. 1). (In Russ.)
- McQuillan, R. (2014). Piramatnha, astane-ye ta'vil [Paratexts: Thresholds of interpretation] (S. Mo'adikhah & A. M. Nazari, Trans.). Special issue of the 8th anniversary of Anthropology and Culture. (In Persian)
- Mousavi, O., & Hosseini, M. (2020). Fazaye pasā-estemāri dar adabiyāt-e mohājerat-e Afghānestān: Nemoune-ye moredi-e ramān-e Sabz, sorkh, ābi az Āref-e Farmān [Postcolonial space in Afghan migration literature: A case study of the novel Green, Red, Blue by Aref Farman]. *Research in Contemporary Persian Literature*, 10(2), 401–422. (In Persian)
- Namvar Motlagh, B. (2007). Tramtnit: Motale-ye ravabet-e yek matn ba digar matnhā [Transtextuality: A study of the relations of a text with other texts]. *Pazhuheshname-ye Olum-e Ensani*, (56), 83–98. (In Persian)
- Rahimi, A. (2023). La'nat be Dostoievski [A curse on Dostoevsky] (M. Ghabraei, Trans.). Sales. (In Persian)
- Razumovskaya, V.A. (2024). The fate of “strong” texts of Russian culture: F.M. Dostoevsky in the world cultural context. *Tabula*, 21, 187–220. <https://hrcak.srce.hr/file/464156> (In Russ.)
- Sadeghi Sahlabad Z., Kravchenko O. A., Shuldishova A. A. Fatima Riza-Zade (Sayyah), a Dostoevsky Scholar. In: *Neizvestnyy Dostoevskiy [The Unknown Dostoevsky]*, 2021, vol. 8, no. 4 ,pp. 130–146. DOI: [10.15393/j10.art.2021.5721](https://doi.org/10.15393/j10.art.2021.5721) (In Russ.)
- Sadeghi Sahlabad Z., Kravchenko O.A. The Poetics of Duality in the Works of Sadegh Hedayat. *Vostok (Oriens)*. 2023. No. 1. Pp. 185–195. DOI: [10.31857/S086919080018736-6](https://doi.org/10.31857/S086919080018736-6) (In Russ.)
- Yahyapour, M. (2006). A study of Islamic motifs in some works of Fyodor Dostoevsky and the reasons for the author's orientation towards it. *Research in Foreign Languages (Contemporary World Literature)*, 11(30), 145–159. (In Persian)
- Yahyapoor, M. (2008). Dostoevsky and Iran. *Russkiy yazyk za rubezhom [Russian Language Abroad]*, (1), 69–72. (In Russ.)
- Yahyapur M., Karimi-Motakhar J. (2006). F.M. Dostoevsky's “The Double” and S. Hedayat's “The Blind Owl”. *Russkaya Literatura (Russian Literature)*. No. 3. Pp. 185–189 (in Russ.)
- Yahyapour, M., Karimi-Motahhar, J., Mohammadnia-Hanai, F. (2024). “The influence of Dostoevsky's tradition on Sadegh Hedayat (‘The Blind Owl’ and ‘Notes from The Underground’).” *Vestnik slavianskikh kul'tur*, vol. 71, pp. 112–124. (In Russ.)
- Zakharov, V.N. (2024). Dostoevsky's great pentateuch: Concept, translation, interpretation. *Neizvestnyy Dostoevskiy [The Unknown Dostoevsky]*, 11(2), 5–15. <https://doi.org/10.15393/j10.art.2024.7321> (In Russ.)